

SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā

Rīgā 2026. gada 27. aprīlī

lietā Nr. 2025-06-0106

Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētāja Irēna Kucina, tiesneši Anita Rodiņa, Jautrīte Briede, Veronika Krūmiņa, Mārtiņš Mits un Juris Juriss,

pēc tiesībsarga pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. un 6. punktu, 17. panta pirmās daļas 8. punktu, kā arī 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2026. gada 1. aprīļa tiesas sēdē izskatīja lietu

“Par Augstskolu likuma 52. panta 3.¹ daļas pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, 109. pantam un Līguma par Eiropas Savienības darbību 21. panta 1. punktam”.

Konstatējošā daļa

1. Saeima 1995. gada 2. novembrī pieņēma Augstskolu likumu, kas stājās spēkā 1995. gada 1. decembrī.

Ar 2021. gada 16. jūnija likuma “Grozījumi Augstskolu likumā” (turpmāk – Grozījumi Augstskolu likumā) 1. pantu Augstskolu likuma 52. pants

tika papildināts ar 3.¹ daļu, kas noteica: “Studējošajam līdz 25 gadu vecumam, kurš studē Latvijā pilna laika studijās klātienē pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības programmā, bakalaura studiju programmā vai profesionālajā studiju programmā, ir tiesības saņemt stipendiju sociālajam atbalstam, ja studējošais atbilst Ministru kabineta noteiktajām prasībām. Sociālo stipendiju piešķir no valsts budžeta līdzekļiem. Ministru kabinets nosaka studējošo kategorijas, kurām piešķir sociālo stipendiju, sociālās stipendijas piešķiršanas nosacījumus, tostarp ņemot vērā studējošā sekmju līmeni un ienākumus, kā arī sociālās stipendijas apmēru un tās piešķiršanas kārtību.”

Ar 2022. gada 15. septembra likuma “Grozījumi Augstskolu likumā” 28. pantu un 2023. gada 22. jūnija likuma “Grozījumi Augstskolu likumā” 1. pantu Augstskolu likuma 52. panta 3.¹ daļā tika izdarīti terminoloģijas precizējumi. Ar minētajiem grozījumiem šajā normā ietvertā būtība attiecībā uz sociālās stipendijas piešķiršanu netika mainīta.

Augstskolu likuma 52. panta 3.¹ daļas pirmais teikums spēkā esošajā redakcijā nosaka: “Studējošajam līdz 25 gadu vecumam, kurš studē Latvijā pilna laika studijās īsā cikla profesionālās augstākās izglītības un pirmā cikla augstākās izglītības programmā, kā arī otrā cikla augstākās izglītības programmā, kura īstenojama pēc vidējās izglītības ieguves, ir tiesības saņemt stipendiju sociālajam atbalstam, ja studējošais atbilst Ministru kabineta noteiktajām prasībām” (turpmāk – apstrīdētā norma) .

Pamatojoties arī uz apstrīdētajā normā ietverto deleģējumu, izdoti Ministru kabineta 2024. gada 17. decembra noteikumi Nr. 818 “Noteikumi par stipendijām” (turpmāk – Stipendiju noteikumi), kuru IV nodaļā citstarp uzskaitītas prasības sociālās stipendijas saņemšanai. Šo noteikumu 46.3. apakšpunkts kā vienu no kritērijiem paredz studējošā piederību vienai no četrām sociāli atbalstāmām grupām, tostarp piederību daudz bērnu ģimenei.

2. Pieteikuma iesniedzējs – tiesībsargs (turpmāk – Pieteikuma iesniedzējs) – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 91. panta pirmajam teikumam, 109. pantam un Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 21. panta 1. punktam.

Apstrīdētajā normā regulētā sociālā stipendija “Studētgodis” (turpmāk – sociālā stipendija) ir jauns sociālā nodrošinājuma elements, kura mērķis ir aizsargāt studējošos no sociāli atbalstāmām grupām, tostarp no daudzbērnu ģimenēm. Likumdevējs vispārīgi ir veicis pasākumus tādas sistēmas izveidošanai, kura atbalstītu jauniešu no sociāli atbalstāmām grupām studijas augstākās izglītības iestādēs, kā arī nodrošinājis šo tiesību īstenošanu vismaz minimālā apmērā. Tomēr, pieņemot apstrīdēto normu, likumdevējs nav izpildījis tam no Satversmes 109. panta izrietošo pozitīvo pienākumu, proti, nav izveidojis tādu sociālo atbalstu, kas atbilst Satversmes 91. panta pirmajā teikumā ietvertajam tiesiskās vienlīdzības principam.

Pēc noteiktiem kritērijiem vienādos un salīdzināmos apstākļos atrodas studējošie no daudzbērnu ģimenēm, kuri izvēlējušies studēt Latvijā, un studējošie no daudzbērnu ģimenēm, kuri izvēlējušies studēt ārpus Latvijas. Apstrīdētā norma pret šīm personu grupām paredz nepamatoti atšķirīgu attieksmi, jo dod iespēju saņemt sociālo stipendiju studējošajiem no daudzbērnu ģimenēm, kuri izvēlas studēt Latvijā, bet neparedz iespēju saņemt sociālo stipendiju tādos pašos apstākļos gadījumā, ja studējošais izvēlas studēt ārpus Latvijas. Sociālās stipendijas mērķis ir sniegt sociālo atbalstu konkrētai sabiedrības grupai studijām augstākās izglītības iestādē, lai novērstu tādas situācijas, ka studenti izvēlas studiju programmu atkarībā no savām finansiālajām iespējām. Tas apstāklis, ka studējošais no daudzbērnu ģimenes atbilstoši savām spējām un interesēm izvēlas studēt ārpus Latvijas, nekādā ziņā nemazina šāda studējošā vajadzību pēc valsts atbalsta.

Pieteikuma iesniedzējam ir šaubas par to, vai likumdevējs apstrīdētās normas izstrādes procesā ir izvērtējis pamattiesību aizskāruma rašanās riskus. Likumdevējs tiesiskā regulējuma tapšanas stadijā nav norādījis un pamatojis atšķirīgo sociālās stipendijas piešķiršanas nosacījumu, proti, atšķirīgās attieksmes leģitīmo mērķi. Atšķirīgās attieksmes noteikšana bija politiska izšķiršanās, kas notikusi finansiālu apsvērumu dēļ, tomēr budžeta apsvērumi pats par sevi nav pietiekams pamats atšķirīgas attieksmes noteikšanai pret personu grupām, kas atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos.

Pieteikuma iesniedzējs ierosinājis pārbaudes lietu izskatāmās lietas apstākļu noskaidrošanai. No pārbaudes lietā Izglītības un zinātnes ministrijas

sniegtās informācijas izriet, ka atšķirīgās attieksmes mērķi ir: 1) citu nodokļu maksātāju aizsardzība, taisnīgi izlietojot valsts budžeta līdzekļus sociālā atbalsta sniegšanā studējošajiem no daudzbērnu ģimenēm; 2) veicināt to, ka studējošie no daudzbērnu ģimenēm izvēlas studijas Latvijas augstākās izglītības iestādēs, jo ar lielu ticamību tas vēlāk dos pozitīvu pienesumu Latvijas ekonomikai; 3) nepieļaut nesamērīgu administratīvo slogu valsts pārvaldei, tai vērtējot iespējas piešķirt sociālo stipendiju ārvalstīs studējošajiem no daudzbērnu ģimenēm. Pieteikuma iesniedzējs neapšaubā regulējuma un tajā ietvertās atšķirīgās attieksmes iespējamo mērķu legimitāti, bet apšaubā to, ka tiesiskā regulējuma mērķus ir iespējams sasniegt ar atšķirīgas attieksmes noteikšanu.

Ar apstrīdēto normu no sociālās stipendijas saņēmēju loka ir izslēgtas personas, kuras vēlas studēt ārvalstīs, bet kurām to liedz finansiālā situācija. Vēlme piesaistīt studējošos studijām Latvijā kā potenciālos Latvijas nodokļu maksātājus nesaskan ar sociālās stipendijas mērķi – atbalstīt daudzbērnu ģimenes un mazināt sociālo nevienlīdzību. Sociālā stipendija ir uzskatāma par atbalstu ne tikai studējošajam, bet arī viņa ģimenei un ir daļa no ģimenes valsts pabalsta reformas. Aizliegums pretendēt uz sociālās stipendijas saņemšanu studējošajiem no daudzbērnu ģimenēm, ja viņi studē ārvalstīs, ir netaisnīgs pret šiem studējošajiem, kuri saskaņā ar statistiskajām prognozēm pēc studiju beigšanas atgriezīsies Latvijā kā nodokļu maksātāji. Turklāt būtiski ir tas, ka Latvijas augstākās izglītības iestādēs studējošajiem arī studiju mobilitātes ietvaros iespēja saņemt sociālo stipendiju tiek saglabāta.

Nav pamatots Izglītības un zinātnes ministrijas norādījums, ka, ja valsts nenoteiktu atšķirīgu attieksmi pret studējošiem no daudzbērnu ģimenēm, kuri studē augstākās izglītības iestādēs ārpus Latvijas, tiktu pieļauta netaisnīga attieksme pret Latvijas nodokļu maksātājiem, kam nāktos līdzfinansēt augstākās izglītības iegūšanu tiem, kuri pārsvarā pēc tam nedos ieguldījumu Latvijas budžetā. Nodokļus maksā arī tās daudzbērnu ģimenes, kuru bērni studē ārvalstīs. Saikne ar valsti nav atkarīga tikai no tā, vai cilvēks ir Latvijas nodokļu maksātājs. Tā ir atkarīga arī no valsts attieksmes pret cilvēku. Ar nepamatoti atšķirīgu attieksmi tiek ne tikai vājināta saikne ar valsti, bet arī apgrūtināta sociālās stipendijas mērķu sasniegšana.

Pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, pastāv citi – efektīvāki līdzekļi, kas veicinātu to, ka studējošie no daudzbērnu ģimenēm izvēlas studēt Latvijā. Proti, valsts var sadarboties ar Latvijas augstskolām nolūkā ieviest dažādus studentu piesaistes instrumentus, kā arī paredzēt ārvalstīs studējošo individuālu izvērtēšanu, diferencējot pieeju šai situācijai un citstarp aicinot pašus ārvalstīs studējošos līdzdarboties un apliecināt savu atbilstību sociālās stipendijas saņemšanas kritērijiem.

Labums, ko sabiedrība iegūst no atšķirīgās attieksmes pret studējošajiem no daudzbērnu ģimenēm, kuri studē ārvalstu augstākās izglītības iestādēs, nav ne ilgtspējīgs, ne taisnīgs. Nevar atzīt, ka šis labums būtu lielāks par zaudējumu, ko cieš ārvalstu augstākās izglītības iestādēs studējušie no daudzbērnu ģimenēm un viņu ģimenes.

Pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, apstrīdētā norma neatbilst arī LESD 21. panta 1. punktam, jo rada šķēršļus, kas traucē studējošajiem īstenot šajā normā Eiropas Savienības pilsoņiem garantētās tiesības brīvi pārvietoties Eiropas Savienības dalībvalstīs.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam, kā arī LESD 21. panta 1. punktam.

3.1. Sociālā stipendija ir valsts rīcības brīvības ietvaros radīts sociālā atbalsta pasākums, kura mērķis ir nodrošināt Satversmes 112. panta pirmajā teikumā ietvertās tiesības uz izglītību augstākās izglītības pakāpē un veicināt augstākās izglītības pieejamību, sniedzot finansiālu atbalstu studiju uzsākšanai un turpināšanai. Tādējādi likumdevējs, pieņemot apstrīdēto normu, ir veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības.

Likumdevējs apstrīdētajā normā noteicis galvenos principus sociālās stipendijas piešķiršanai, savukārt detalizētāku kritēriju noteikšanu deleģējis Ministru kabinetam. Sociālā stipendija tiek piešķirta, pamatojoties uz noteiktu kritēriju, arī sociāla rakstura kritēriju, izvērtējumu. Tā paredzēta vairākām sociāli aizsargājamām grupām. Studējošie no daudzbērnu ģimenēm ir tikai viena no tām. Sociālo stipendiju var saņemt ne tikai valsts, bet arī privātpersonu dibinātās augstākās izglītības iestādēs studējošie. Turklāt sociālā stipendija var tikt kombinēta ar citiem valsts atbalsta pasākumiem. Līdz ar to likumdevējs ir

pieņēmis tādu tiesisko regulējumu, kas personām nodrošina iespēju īstenot savas sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā.

Par abu Pieteikuma iesniedzēja norādīto personu grupu kopīgo pazīmi varētu uzskatīt studējošā atbilstību citiem sociālās stipendijas saņemšanas kritērijiem un vajadzību pēc finansiāla atbalsta. Tomēr pastāv apstākļi, kas liecina par to, ka attiecīgās personu grupas ir nošķiramas un neatrodas savstarpēji salīdzināmos apstākļos. Proti, sociālā stipendija ir vērsta nevis uz to, lai persona varētu piekļūt jebkurai studiju programmai jebkurā valstī, bet gan uz to, lai personai sociālekonomisku apstākļu dēļ nebūtu apgrūtināta piekļuve Latvijas augstākās izglītības sistēmai un augstākajai izglītībai vispār. Studijas Latvijas izglītības iestādēs veicina valsts ilgtspējīgu attīstību. Sociālā stipendija ir īpaši pielāgota Latvijas sociālajai un ekonomiskajai situācijai, un tās apmērs ir saistīts ar objektīvi konstatējamu kritēriju – studiju vietas bāzes izmaksām Latvijā kā valsts konkrēti noteiktai minimālajai summai. Vienas studiju vietas nodrošināšanai Latvijā apstrīdētās normas pieņemšanas laikā bija atvēlēti 1600 *euro*, un šī summa tika izmaksāta ne vairāk kā 10 mēnešus gada laikā. Kopš apstrīdētās normas pieņemšanas sociālās stipendijas apmērs pieaudzis no 160 *euro* līdz 180 *euro* mēnesī. Ārvalstīs studējošie atrodas citādā ekonomiskā situācijā nekā Latvijā studējošie, jo dzīves dārdzība, minimālās algas apmērs, nodokļu slogs, valsts sniegtais sociālais nodrošinājums un specifiski, tieši ar studijām un dzīvi konkrētajā valstī saistītie papildu izdevumi būtiski atšķiras no attiecīgajiem apstākļiem Latvijā.

3.2. Pieņemot, ka apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi pret vienādos apstākļos esošām personu grupām, Saeima norāda, ka likumdevējs tās pieņemšanas procesā ir ievērojis labas likumdošanas principus un atšķirīgā attieksme ir samērīga.

Apstrīdētajā normā noteiktais sociālās stipendijas saņemšanas kritērijs – studijas Latvijā – izriet no likumdošanas procesa ietvaros apzināti izdarītās izvēles šo stipendiju ieviest kā noteiktām mazai zargātām grupām paredzētu sociālā atbalsta pasākumu. Apstrīdētās normas izstrādes procesā netika saņemti iebildumi pret to, ka šis atbalsts tiks piešķirts tikai Latvijā studējošiem, taču kopumā tiesiskās vienlīdzības jautājumi apstrīdētās normas izstrādes kontekstā tika vērtēti.

Atbilstoši sociālā atbalsta piešķiršanas principiem ir nepieciešams konstatēt personas uzturēšanos Latvijā un saikni ar valsti, jo valstij ir pienākums primāri sniegt atbalstu tieši tās teritorijā esošajiem iedzīvotājiem. Turklāt apstākļos, kad valsts resursi ir ierobežoti, pieļaujams tas, ka valsts prioritāri atbalsta tās personas, kuras ne vien iekļaujas valsts veidotajā augstākās izglītības sistēmā, bet arī tālāk to attīsta, iesaistās Latvijas darba tirgū un tautsaimniecībā. Apstrīdētajā normā ietvertais kritērijs – studijas Latvijā – ir vērsts uz vairāku mērķu sasniegšanu. Pirmkārt, tas veicina personas izvēli studēt tieši Latvijas augstākās izglītības iestādē. Otrkārt, tas mazina Latvijā jau konstatētos paaugstinātos “smadzeņu aizplūdes” riskus, proti, to, ka jaunieši augstāko izglītību iegūst jaunajā jeb mītnes zemē un apmetas uz pastāvīgu dzīvi tur. Tādējādi tiek apdraudēta valsts ilgtspējīga attīstība. Treškārt, tas sekmē Latvijā augstāko izglītību ieguvušo personu iesaisti Latvijas darba tirgū un zinātniski pētnieciskajā darbībā, tādējādi veicinot ilgtspējīgu valsts sociālekonomisko attīstību. Līdz ar to apstrīdētās normas atšķirīgās attieksmes leģitīmais mērķis ir sabiedrības labklājība.

Ne apstrīdētā norma, ne citas uz sociālo stipendiju attiecināmās Augstskolu likuma vai Stipendiju noteikumu normas neierobežo personas tiesības studēt ārvalstīs. Sociālā stipendija kalpo kā īpašs atbalsts personas izvēlei studēt tieši Latvijā. Valsts sniedz sociāla rakstura atbalstu, īstenojot savu pienākumu nodrošināt efektīvu piekļuvi nacionālajai augstākās izglītības sistēmai. Savukārt studijas ārvalstīs jau ir ārpus valsts jurisdikcijas esošs jautājums. Tā ir personas sevišķa izvēle, un tās atbalstīšana nav valstij no Satversmes vai starptautiskajām saistībām izrietošs pienākums. Līdz ar to apstrīdētajā normā noteiktais līdzeklis ir piemērots atšķirīgās attieksmes leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Pieteikuma iesniedzēja piedāvātās alternatīvas ir vērtētas likumdošanas procesā un atzīstamas vai nu par pretējām leģitīmajam mērķim, vai arī par tādām, kas pieprasītu nesamērīgi lielu valsts ieguldījumu. Tātad leģitīmo mērķi nevar sasniegt ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Labums, ko no apstrīdētajā normā ietvertās atšķirīgās attieksmes gūst sabiedrība, ir lielāks par personas tiesībām un likumiskajām interesēm radīto kaitējumu.

Apstrīdētā norma neliedz izmantot LESD 21. panta 1. punktā garantēto pārvietošanās brīvību. No minētās normas neizriet dalībvalsts pienākums piešķirt sociāla atbalsta rakstura stipendiju ārvalstīs studējošiem, tādējādi apstrīdētā norma atbilst LESD 21. panta 1. punktam.

4. Pieaicinātā persona – Ministru kabinets – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, 109. pantam un LESD 21. panta 1. punktam.

Ministru kabinets pievienojas Saeimas viedoklim un papildus norāda, ka apstrīdētās normas izstrādes procesā tika apzināta korelācija starp ģimenes ienākumu līmeni un personas izvēli studēt ārvalstīs, kā arī tika ņemts vērā tas, ka daudzās Eiropas Savienības dalībvalstīs pastāv arī universāls atbalsts augstākās izglītības iegūšanai, kas paredzēts visiem studējošajiem, neizdalot atsevišķi kādu studentu grupu ne pēc sekmēm, ne sociālekonomiskajiem rādītājiem. Apstrīdētās normas pieņemšanas procesā kopumā tika vērtēti vienlīdzības aspekti. Tāpat tika vērtēta arī starptautisku salīdzinošu pētījumu un Latvijas augstākās izglītības sistēmu raksturojošu datu pieejamība.

Pasaules Bankas eksperti jau 2014. gadā, sniedzot priekšlikumus Latvijas augstākās izglītības sistēmas uzlabošanai, rekomendēja pārskatīt studējošo atbalsta elementus – stipendiju, kreditēšanas un kredītu dzēšanas nosacījumus – un augstākās izglītības institūciju finansēšanas modelī iekļaut sociāli taisnīgāku studējošo atbalsta sistēmu. Tāds atbalsta mehānisms kā sociālais atbalsts studiju laikā *Eurydice* tīkla pētījumā “Ceļā uz vienlīdzību un iekļaušanu augstākajā izglītībā Eiropā” ir atzīts par vienu no pašiem būtiskākajiem atbalsta mehānismiem, kas nodrošina piekļuvi augstākās izglītības sistēmai.

Sociālās stipendijas ieviešanas procesā noteiktie mērķi – veicināt augstākās izglītības pieejamību Latvijā, sevišķi attiecībā uz sociālās stipendijas mērķgrupām, un samazināt atbirumu – kopumā ir sasniegti. Tomēr ir būtiski uzsvērt, ka sociālā stipendija tika ieviesta, ņemot vērā tieši Latvijā pastāvošo sociālekonomisko situāciju. Uz to norāda arī apstrīdētajā normā noteiktais Ministru kabineta uzdevums stipendijas piešķiršanas nosacījumos iekļaut tādu kritēriju kā ienākumu līmenis. Sociālās stipendijas apmērs ir saistīts ar objektīvi konstatējamu kritēriju – studiju vietas bāzes izmaksām Latvijā.

Pēc Ministru kabineta ieskata, abas salīdzināmās grupas atrodas atšķirīgos apstākļos. Studējošais no daudzbērnu ģimenes, kurš studē akreditētā augstākās izglītības iestādē Latvijā, atšķirībā no tādā pašā ģimenē auguša studējošā, kurš studē ārpus Latvijas, ir iesaistījies Latvijas augstākās izglītības sistēmā, kas citstarp nozīmē arī to, ka šā studējošā dati ir iekļauti Valsts izglītības informācijas sistēmā. Šie dati ir svarīgi pārbaudei, vai sociālās stipendijas saņemšana atbilst tās nosacījumiem, sevišķi attiecībā uz konkrēto studiju semestri, sekmīgumu un akadēmiskajiem parādiem. Turklāt ienākumu līmenis, kas atbilstoši apstrīdētajai normai ir viens no sociālās stipendijas piešķiršanas nosacījumiem, dažādās valstīs var tikt interpretēts atšķirīgi.

Latvijā viedokļa sniegšanas brīdī ir reģistrētas 46 akreditētas augstākās izglītības iestādes un sociālo stipendiju studējošais var saņemt neatkarīgi no viņa izraudzītās augstākās izglītības iestādes. Likumdevējs ir izveidojis pieejamu augstākās izglītības sistēmu. Sociālā stipendija paplašina augstākās izglītības pieejamību personām no sociāli mazaizsargātām grupām. Ieviešot sociālo stipendiju, likumdevējs ir nodrošinājis izglītības sistēmas pielāgošanos apstākļos, kad pārējās Eiropas Savienības dalībvalstīs jau bija ieviesušas uz sociālajiem kritērijiem balstītu atbalstu studējošiem.

5. Pieaicinātā persona – Izglītības un zinātnes ministrija – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, 109. pantam un LESD 21. panta 1. punktam.

Izglītības un zinātnes ministrija piekrīt Saeimas argumentācijai, kā arī Ministru kabineta norādītajam par apstrīdētās normas izstrādes procesā vērā ņemtajiem apsvērumiem.

Izglītības un zinātnes ministrija norāda, ka sociālās stipendijas saņemšanas ziņā ir vienmērīgi aptverti visi Latvijas reģioni. Sociālās stipendijas saņēmēju sadalījums pēc deklarētās dzīvesvietas ir līdzīgs iedzīvotāju reģionālajam sadalījumam – lielākā daļa, proti, 34 procenti sociālās stipendijas saņēmēju ir no Rīgas, 19 procenti no Pierīgas, 15 procenti no Kurzemes, 12 procenti no Vidzemes, 12 procenti no Latgales un deviņi procenti no Zemgales.

Tāpat Izglītības un zinātnes ministrija norāda, ka sociālās stipendijas saņēmēji salīdzinājumā ar citiem studējošajiem ir vairāk motivēti gan turpināt iesāktās studijas, gan iztikt bez akadēmiskajiem parādiem. No statistikas datiem

izriet, ka 2024. gadā no studijām atskaitīto sociālās stipendijas saņēmēju īpatsvars nerasniedza pat piecus procentus, un tas, savukārt, ir aptuveni četras reizes mazāks nekā studentu ar līdzīgām mērķgrupas pazīmēm īpatsvars. Ilgtermiņā sociālā stipendija kā augstākās izglītības pieejamības nodrošināšanas risinājums ir investīcija Latvijas cilvēkkapitālā.

6. Pieaicinātā persona – Tieslietu ministrija – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, 109. pantam un LESD 21. panta 1. punktam.

Tieslietu ministrija pievienojas Saeimas viedoklim un papildus norāda, ka apstrīdētās normas pieņemšanas procesā nav saskatīti riski, ka šāds regulējums varētu neatbilst Satversmei vai LESD. Tā kā sociālo stipendiju studijām Latvijas augstākās izglītības iestādēs var saņemt noteiktiem kritērijiem atbilstoši studējošie, uzskatāms, ka valsts ir nodrošinājusi personām iespēju savas sociālās tiesības izmantot vismaz minimālā apmērā.

Sociālā stipendija ir vērsta uz to, lai personai sociālekonomisku apstākļu dēļ nebūtu apgrūtināta pieeja tieši Latvijas augstākās izglītības sistēmai, un šī stipendija veicina valsts ilgtspējīgu attīstību. Likumdevējs, ņemot vērā savu rīcības brīvību sociālā atbalsta pasākumu noteikšanā un nosakot sociālās stipendijas piešķiršanas kritērijus, ir apzināti un pamatoti nošķīris Latvijā studējošo personu grupu no to personu grupas, kuras studē ārvalstīs. Tātad šīs personu grupas neatrodas savstarpēji salīdzināmos apstākļos.

Eiropas Savienības tiesībās dalībvalstij nav noteikts pienākums paredzēt atbalstu studiju programmas apgūšanai citā valstī, tomēr tad, ja dalībvalsts izveidotā izglītības ieguves atbalsta sistēma ļauj saņemt atbalstu arī tādiem studējošajiem, kuri studē citā dalībvalstī, dalībvalstij jānodrošina tas, lai atbalsta piešķiršanas nosacījumi neradītu nepamatotu ierobežojumu personas tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties citu dalībvalstu teritorijā. Dalībvalsts savas rīcības brīvības ietvaros var arī neparedzēt finansiālu atbalstu studēšanai ārvalstīs. Tā kā sociālā stipendija nav kvalificējama kā atbalsts studiju programmas apgūvei citā dalībvalstī, nav pamata uzskatīt, ka apstrīdētā norma ierobežotu LESD 21. panta pirmajā daļā garantēto pārvietošanās brīvību.

7. Pieaicinātā persona – Labklājības ministrija – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, 109. pantam un LESD 21. panta 1. punktam.

Apstrīdētā norma ir vērtējama nevis kā diskriminējošs ierobežojums, bet gan kā konstitucionāli pamatota valsts politiska izvēle izglītības finansēšanas jomā. Tiesiskā vienlīdzība nav absolūts princips, kas pieprasītu identisku attieksmi pret visām personām visās situācijās, bet gan nozīmē sarežģītu līdzsvaru starp vienlīdzības prasību un demokrātiskas valsts tiesībām veikt politisku izvēli attiecībā uz resursu sadali. Valsts pozitīvie pienākumi izglītības jomā, kaut arī konstitucionāli nostiprināti, tomēr nav bezgalīgi. Satversmes 112. pants, garantējot tiesības uz izglītību, neuzliek valstij pienākumu nodrošināt neierobežotu finansiālu atbalstu visiem izglītības veidiem un formām neatkarīgi no izglītības ieguves vietas vai saistības ar valsts interesēm.

Sociālā stipendija kalpo vairākiem sistēmiskiem mērķiem, kas ir cieši saistīti ar Latvijas izglītības politikas prioritātēm. Proti, tā ir vērsta uz Latvijas augstākās izglītības iestādēs studējošo skaita palielināšanu, kā arī stimulē jauniešus palikt un iegūt izglītību Latvijā, kas ir būtisks valsts cilvēkresursu saglabāšanas un attīstības faktors. Sociālā stipendija nav vispārējs sociāls atbalsts, bet ir izglītības politikas instruments, kas pakārtots konkrētiem Latvijas augstākās izglītības sistēmas attīstības mērķiem. Šī stipendija kalpo arī kā sociālās solidaritātes instruments, kas ne tikai sniedz nepieciešamo atbalstu sociāli mazāk aizsargātajiem jauniešiem, bet arī motivē viņus izvēlēties studijas Latvijas augstākās izglītības iestādēs, tādējādi veicinot izglītības pieejamību un sociālo mobilitāti Latvijā. Sociālās stipendijas teritoriālais ierobežojums nav diskriminējošs, bet gan nepieciešams nosacījums tam, lai nodrošinātu politikas instrumenta efektivitāti un sasniegtu tā pamatmērķi – konkrētu sociālo grupu integrāciju Latvijas augstākās izglītības sistēmā.

Sociālā stipendija vienlaikus kalpo arī kā valsts un tās pilsoņu savstarpējās solidaritātes instruments, kas veicina divpusējas saistības – valsts nodrošina atbalstu izglītībai, bet pilsoņi ar savu līdzdalību un klātbūtni veicina valsts attīstību. Studijas ārvalstīs, lai arī no individuālā viedokļa ir leģitīmas un arī vērtīgas, tomēr objektīvi samazina tur studējošo personu tiešo kontaktu ar

Latvijas sabiedrību, darba tirgu un nacionālajām izglītības struktūrām, kā arī ierobežo tūlītēju pienesumu Latvijas sociālekonomiskajai telpai.

Valsts pienākums nodrošināt visiem vienlīdzīgu sociālo atbalstu neatkarīgi no studiju vietas nav automātiski piemērojams, un valstij nav pienākuma ārvalstīs studējošiem nodrošināt tādu pašu atbalstu kā studējošiem Latvijā. Resursu koncentrēšana uz vietējām vajadzībām ir racionāls risinājums, kas ļauj nodrošināt kvalitatīvāku un efektīvāku atbalstu tiem, kuri atrodas tiešajā valsts atbildības sfērā. Savukārt atbalsta teritoriāli neierobežota darbība varētu novest pie valsts resursu izsīkuma un nespējas nodrošināt adekvātu atbalstu prioritārajām grupām, kā arī radīt sistēmiskas problēmas un nesamērīgu slogu valsts budžetam, tādējādi apdraudot visas atbalsta sistēmas ilgtspēju.

8. Pieaicinātā persona – Valsts izglītības attīstības aģentūra – norāda, ka valstij nav pienākuma sekmēt studijas ārvalstīs. Valsts ir nodrošinājusi augstākās izglītības pieejamību Latvijā, un tai ir tiesības koncentrēt resursus Latvijas izglītības telpas stiprināšanai, tai skaitā ar studējošo atbalstu. Ārvalstīs studējošie un Latvijā studējošie atrodas atšķirīgā ekonomiskajā situācijā, piemēram, īres, studiju un citu izmaksu, kā arī konkrētās valsts sniegtā sociālā nodrošinājuma ziņā. Apstrīdētā norma nekādā veidā neierobežo personas tiesības izvēlēties studijas ārvalstīs, kā arī iesaistīties studiju mobilitātes programmās.

9. Pieaicinātā persona – Rektoru padome – norāda, ka sociālās stipendijas ieviešana bija būtisks solis uz priekšu augstākās izglītības pieejamības nodrošināšanā Latvijas iedzīvotājiem. Pirms šīs stipendijas ieviešanas nebija nodrošināts tāds atbalsts augstākās izglītības iegūšanai, kas tiktu sniegts pēc sociālajām pazīmēm vai citiem kritērijiem, izņemot akadēmiskās sekmes. Likumdevējs sociālo stipendiju ir sasaistījis ar augstākās izglītības finansēšanas sistēmu, un tā ir uzskatāma par Latvijas augstākās izglītības sistēmas elementu.

Nevar ignorēt apsvērumus par sociālās stipendijas sasaisti ar pašreizējo augstākās izglītības sistēmu, tai skaitā informatīvajām sistēmām, no kurām tiek iegūti stipendijas pieteikumu izvērtēšanai un stipendijas piešķiršanai nepieciešamie dati. Ja esošo tehnisko risinājumu nevar identiski piemērot Latvijas augstākās izglītības iestādēs un ārvalstu augstākās izglītības iestādēs studējošajiem, tad pastāv vienlīdzīgu tiesību principa pārkāpšanas risks. Ja

Latvijā studējošo pieteikumi tiktu izvērtēti mūsu valstī pastāvošajā kārtībā, bet ārvalstīs studējošo pieteikumi tiktu vērtēti individuāli, tad abu studējošo grupu mācību sasniegumi nebūtu savstarpēji salīdzināmi, ņemot vērā dažādās augstākās izglītības sistēmās pastāvošo atšķirīgo studiju norises kārtību un sekmju vērtēšanas prasības.

Sociālā stipendija ir tās saņēmēju ieguvums, tomēr tā nevar segt visas studējošā materiālās vajadzības. Studijas ārvalstīs ir saistītas ar lielākiem izdevumiem nekā studijas Latvijā. Turklāt vairākās valstīs ir ieviesta studiju maksa, kas būtiski pārsniedz studiju maksu, kas noteikta Latvijā tām studiju programmām, kuras valsts nefinansē.

Nav izslēdzama sociālās stipendijas saņēmēju loka paplašināšana, tomēr attiecīgie risinājumi būtu jāsaista ar papildu finansējuma piešķiršanu, lai neapdraudētu stipendiju piešķiršanas sistēmu un neatstātu bez sociālās stipendijas daudzus Latvijas studentus, kuri ir rēķinājušies ar iespēju šo stipendiju saņemt. Tāpat apstrīdētā norma varētu tikt attiecināta arī uz ārvalstu augstāko izglītības iestāžu filiālēm, kuras ir atvērtas vai tiktu atvērtas Latvijā.

10. Pieaicinātā persona – Latvijas Studentu apvienība – norāda, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un Satversmes 109. pantam.

Sociālajai stipendijai ir jā saglabā tās mērķētais raksturs, nodrošinot valsts interešu un izglītības politikas ilgtspēju. Likumdevēja lēmums sociālo stipendiju piešķirt tikai Latvijā studējošajiem ir pakārtots leģitīmam mērķim – veicināt augstākās izglītības pieejamību Latvijā un stiprināt Latvijas augstākās izglītības iestāžu kapacitāti, tai skaitā valsts interesi saglabāt un attīstīt nacionālo augstākās izglītības sistēmu. Šis likumdevēja lēmums ir balstīts objektīvos apstākļos, jo valsts tieši finansē Latvijas augstākās izglītības institūcijas un nodrošina atbalsta mehānismus, kuru piemērošana ārvalstīs pārsniegtu valsts pienākuma robežas un nebūtu praktiski realizējama. Apstrīdētā norma ir samērīga, jo sociālā stipendija ir nevis vispārējs pabalsts daudz bērnu ģimenēm, bet gan mērķēts instruments konkrētas sabiedriski nozīmīgas rīcības – studiju Latvijas augstākās izglītības iestādēs – atbalstīšanai.

Ārvalstīs studējošie nav tiešā veidā salīdzināmi ar Latvijā studējošajiem, jo viņu izmaksu struktūra, piekļuve resursiem un sociālā aizsardzība var būt

atšķirīga. Katra valsts īsteno savus studējošo atbalsta mehānismus. Valsts nespēj tieši pārraudzīt vai izvērtēt citu valstu augstākās izglītības iestādes programmu kvalitāti un kontekstuālās atšķirības. Studijas Latvijā veicina arī valsts valodas, kultūras un zinātnes attīstību, ko nav iespējams tieši veicināt ārvalstīs.

11. Pieaicinātā persona – LL.M. Katrīne Pļaviņa-Mika – norāda, ka apstrīdētajā normā ietvertais kritērijs par studijām Latvijā ir piesaiste dzīvesvietai Eiropas Savienības tiesību izpratnē. Apstrīdētajā normā ietvertais LESD 21. panta 1. punktā garantētās pārvietošanās brīvības ierobežojums nav samērīgs ar Latvijas vispārējo interesi veicināt piekļuvi Latvijas augstākās izglītības sistēmai, jo prasa studējošā saikni ar Latviju pierādīt ar dzīvesvietu.

Sociālo atbalstu ekonomiski aktīviem Eiropas Savienības pilsoņiem Eiropas Savienības Tiesa vērtē caur LESD 45. panta 2. punkta – par darba ņēmēju brīvu pārvietošanos – prizmu. Eiropas Savienības Tiesa norādījusi, ka LESD 45. pantā sociālā atbalsta jomā nostiprinātais vienlīdzīgas attieksmes princips aizliedz ne tikai atklātu diskrimināciju pilsonības dēļ, bet arī jebkuru slēptu diskrimināciju, kas, piemērojot citus atšķirības kritērijus, rada tādu pašu rezultātu. No Eiropas Savienības Tiesā izskatītajām lietām par sociālo atbalstu ekonomiski aktīviem Eiropas Savienības pilsoņiem izriet, ka lietās par sociālo atbalstu studējošo finansēšanai Eiropas Savienības Tiesa dzīvesvietas nosacījumu uzskata par pieļaujamu LESD 45. panta ierobežojuma objektīvai pamatošanai, bet prasa, lai tas būtu atbilstošs samērīguma kritērijiem šaurākā nozīmē. Savukārt no lietām par sociālo atbalstu ekonomiski neaktīviem Eiropas Savienības pilsoņiem izriet, ka lietās par sociālo atbalstu studējošo finansēšanai Eiropas Savienības Tiesa dzīvesvietas nosacījumu uzskata par pārmērīgu LESD 21. panta ierobežojuma objektīvai pamatošanai.

Lai arī neviena sociālā atbalsta stipendija nenonāk tieši augstskolas budžetā, tās visas ir vērstas uz Eiropas Savienības pilsoņu tiesībām realizēt savas tiesības uz izglītību un nodarbošanos jebkurā Eiropas Savienības dalībvalstī. Vispārējās nozīmes mērķi Eiropas Savienības tiesību izpratnē aptver gan LESD 3. pantā minētos, gan arī tos mērķus, kurus aizsargā speciālās LESD normas, piemēram, LESD 36. pants, 45. panta 3. punkts un 52. pants. Šajās normās nav ietverti Saeimas norādītie leģitīmā mērķa formulējumi, piemēram, tādi mērķi kā novērst “smadzeņu aizplūšanu” vai veicināt piekļuvi vienas konkrētas Eiropas

Savienības dalībvalsts augstākās izglītības sistēmai. Tātad šie leģitīmie mērķi nav atbilstoši vispārējas nozīmes mērķiem Eiropas Savienības tiesību izpratnē.

Ja pieņemtu, ka apstrīdētās normas leģitīmais mērķis ir veicināt piekļuvi Latvijas augstākās izglītības sistēmai, tad dzīvesvietas kritērijs ir piemērots šā mērķa sasniegšanai. Apstrīdētā norma sociāli atbalsta Latvijas studējošos, kuri dzīvo Latvijā, ļaujot tiem vismaz daļēji apmaksāt ikdienas izdevumus un vairāk pievērsties studijām nekā algota darba meklējumiem. Tomēr nepieciešamība sociālo stipendiju papildus citiem kritērijiem piesaistīt arī tādām kritērijiem kā dzīvesvieta Latvijā ir pārāk vispārīga un pārsniedz to, kas reāli nepieciešams leģitīmā mērķa sasniegšanai. Studējošā saikni ar Latviju pietiekamā mērā var konstatēt pēc citiem sociālās stipendijas saņemšanas kritērijiem, proti, Latvijas reģistros ir dati par studējošā vai viņa ģimenes locekļu sociālo stāvokli un Latvijas pilsoņa statusu. Turklāt Latvijai būtu jānodrošina iespēja individuāli vērtēt uz sociālo stipendiju pretendējoša Eiropas Savienības pilsoņa saistību ar Latviju kā savu izcelsmes valsti.

Secinājumu daļa

12. Apstrīdētā norma nosaka vispārējus sociālās stipendijas saņemšanas kritērijus, proti, studējošā vecumu, kā arī nepieciešamību studēt Latvijas augstākās izglītības iestādē. Savukārt detalizētākus sociālās stipendijas saņemšanas kritērijus regulē uz apstrīdētās normas pamata izdotie Ministru kabineta noteikumi. Pamatojoties arī uz apstrīdēto normu, Ministru kabinets izdevis Stipendiju noteikumus, kuru IV nodaļā citstarp noteiktas prasības sociālās stipendijas saņemšanai. Šo noteikumu 46.3. apakšpunkts kā vienu no kritērijiem paredz studējošā piederību pie vienas no četrām šādām sociāli atbalstāmām grupām: studējošie no daudz bērnu ģimenēm, bāreņi, personas ar I un II grupas invaliditāti, studējošie no trūcīgām vai maznodrošinātām mājsaimniecībām.

Ja apstrīdētā norma attiecas uz plašu atšķirīgu situāciju kopumu, tad nepieciešams precizēt, kādā apjomā vērtējama šīs apstrīdētās normas satversmība (*sk. Satversmes tiesas 2024. gada 23. maija sprieduma lietā Nr. 2023-34-01 15. punktu*).

Ņemot vērā to, ka Pieteikuma iesniedzējs savus argumentus par apstrīdētās normas neatbilstību augstāka juridiska spēka normām paudis attiecībā uz

studējošajiem no daudz bērnu ģimenēm, kā arī lietā pieejamos materiālus, Satversmes tiesa apstrīdēto normu vērtēs tiktāl, ciktāl tā attiecas uz sociālo stipendiju studējošajiem no daudz bērnu ģimenēm.

13. Pieteikuma iesniedzējs lūdz Satversmes tiesu vērtēt apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, 109. pantam, kā arī LESD 21. panta 1. punktā garantētajai pārvietošanās brīvībai. Satversmes tiesai jāpārlicinās, vai Satversmes 109. pants un LESD 21. panta 1. punkts ir attiecināmi uz apstrīdēto normu.

13.1. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka likumdevējs nav izpildījis tam no Satversmes 109. panta izrietošo pozitīvo pienākumu, proti, tas, apstrīdētajā normā paredzot valsts atbalstu sociālās stipendijas formā studējošajiem no daudz bērnu ģimenēm, nav ievērojis Satversmes 91. panta pirmajā teikumā ietvertu tiesiskās vienlīdzības principu.

Vispirms Satversmes tiesai jānoskaidro, vai apstrīdētā norma attiecas uz tiesībām, kas ietilpst Satversmes 109. pantā iekļauto tiesību uz sociālo nodrošinājumu tvērumā.

13.1.1. Satversmes 109. pants nosaka: "Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos." Satversmes 109. pants garantē iedzīvotājiem tiesības uz stabilu un prognozējamu, kā arī efektīvu, taisnīgu un ilgtspējīgu sociālās aizsardzības sistēmu, kura nodrošina samērīgu sociālo nodrošinājumu (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra sprieduma lietā Nr. 2011-03-01 15.2. punktu*).

Sociālās aizsardzības sistēma ir vērsta uz to, lai izlīdzinātu dažāda veida apstākļu, tā saucamo sociālo risku, sekas. Satversmes 109. pantā ir norādīti ar personas vecumu, darbnespēju un bezdarbu saistītie riski, tomēr šis sociālo risku uzskaitījums nav izsmeļošs un šī Satversmes norma uzliek likumdevējam pienākumu, ja nepieciešams, sociālās aizsardzības sistēmā ietvert arī citus sociālos riskus. Daļa no riskiem, kuri likumdevējam ir obligāti jāietver sociālās aizsardzības sistēmā, izriet no citos Satversmes pantos nostiprinātajām pamattiesībām un ar tām saistītajiem pienākumiem, piemēram, attiecībā uz veselības aizsardzību, personu ar invaliditāti aprūpi, bērnu tiesībām, atbalstu ģimenei. Citi šādi riski ir saistīti ar sociālo tiesību būtību un Latvijas starptautiskajām saistībām (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 29. oktobra*

sprieduma lietā Nr. 2010-17-01 7. punktu). Valsts garantētā sociālā nodrošinājuma mērķis ir gadījumā, ja iestājas kāds no sociālajiem riskiem, nodrošināt sociālo taisnīgumu un kalpot tam, lai ikvienam būtu iespēja dzīvot cilvēka cieņai atbilstošu dzīvi (*sk. Satversmes tiesas 2023. gada 5. oktobra sprieduma lietā Nr. 2022-34-01 11. punktu*). Proti, šie sociālie riski ir tādi riski, kuru iestāšanās gadījumā persona bez valsts atbalsta vairs nebūtu spējīga nodrošināt savas pamatvajadzības, kuru apmierināšana ir cieņpilnas dzīves priekšnoteikums. Tādējādi sociālo risku iestāšanās gadījumiem paredzētais un valsts garantētais sociālais nodrošinājums ir saistīts ar personas pamatvajadzību nodrošināšanu cieņpilnai dzīvei.

13.1.2. No apstrīdētās normas izstrādes materiāliem izriet, ka Ministru kabinets 2020. gada 22. septembrī izskatīja Finanšu ministrijas izstrādāto informatīvo ziņojumu “Par priekšlikumiem valsts budžeta ieņēmumiem un izdevumiem 2021. gadam un ietvaram 2021.–2023. gadam” un uzdeva Izglītības un zinātnes ministrijai sagatavot un iesniegt Ministru kabinetam informatīvo ziņojumu kopā ar izstrādātiem normatīvo aktu projektiem par valsts atbalstu studijām Latvijas augstskolā jauniešiem no daudzbērnu ģimenēm, izvērtējot studenta sociālekonomiskos aspektus, mācību snieguma rādītājus, vecuma sliekšni, studiju vietu pieejamību un citus aspektus, atbalstu integrējot kopējā izglītības sistēmā, nepieciešamo finansējumu 2021. gadā nodrošinot no rezervētā finansējuma demogrāfijas pasākumiem (*sk. Ministru kabineta 2020. gada 22. septembra sēdes protokola Nr. 55 38.§ 6.2. apakšpunktu. Pieejams: likumi.lv*).

Izglītības un zinātnes ministrija attiecīgi izstrādāja informatīvu ziņojumu, kurā tika piedāvāts šo valsts atbalstu studējošiem no daudzbērnu ģimenēm veidot kā sociālo stipendiju (*sk. Izglītības un zinātnes ministrijas informatīvo ziņojumu “Par valsts atbalstu studijām Latvijas augstskolās studējošiem no daudzbērnu ģimenēm”*. Pieejams: *izm.gov.lv*). Lai arī sākotnēji Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas sēdē tika piedāvāts sociālo stipendiju attiecināt tikai uz studējošajiem no daudzbērnu ģimenēm un tika norādīts, ka sociālā stipendija varētu būt uzskatāma par ģimenes valsts pabalsta reformas sastāvdaļu, Grozījumu Augstskolu likumā izskatīšanas gaitā tika nolemts paplašināt sociālās stipendijas saņēmēju loku, attiecinot šo stipendiju arī uz studējošajiem, kuri pieder pie citām

sociālajām grupām (*sk. Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas 2021. gada 8. un 15. jūnija sēžu audioierakstus. Pieejami: saeima.lv*). Tādējādi Grozījumu Augstskolu likumā izstrādes gaitā apstrīdētā norma tika skatīta nevis primāri kā ģimenes valsts pabalsta reformas sastāvdaļa, bet gan kā valsts atbalsta pasākums, kura mērķis ir atvieglot konkrētu sociāli mazāk aizsargāto studējošo grupu, tai skaitā studējošo no daudzbērnu ģimenēm, piekļuvi augstākajai izglītībai Latvijā (*sk. Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas 2021. gada 8. un 15. jūnija sēžu audioierakstus un Saeimas 2021. gada 16. jūnija sēdes stenogrammu. Pieejami: saeima.lv*).

Līdz ar to secināms, ka likumdevējs ar apstrīdēto normu ir izveidojis konkrētām sociālajām grupām, tai skaitā studējošajiem no daudzbērnu ģimenēm, paredzētu valsts atbalsta pasākumu sociālās stipendijas formā studijām Latvijas augstākās izglītības iestādēs.

13.1.3. Apstrīdētajā normā ietvertais valsts atbalsta pasākums ir vērsts uz to, lai veicinātu studējošo no daudzbērnu ģimenēm piekļuvi augstākajai izglītībai Latvijā. Risks, ka augstākā izglītība netiks iegūta, nav uzskatāms par tādu sociālo risku, kura iestāšanās gadījumā persona nevarētu nodrošināt savas pamatvajadzības, lai varētu dzīvot cilvēka cieņai atbilstošu dzīvi. Aizsardzību pret šādu risku Satversmes 109. pants negarantē. Kā izriet no Satversmes 112. panta, augstākā izglītība Latvijā nav obligāta. Arī stipendiju piešķiršana studēšanai augstākās izglītības iestādēs nav no Satversmes 112. panta izrietošs valsts pienākums (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 6. maija sprieduma lietā Nr. 2010-57-03 11.4. punktu*). Apstrīdētajā normā paredzētā sociālā stipendija uzskatāma par likumdevēja rīcības brīvības ietvaros piešķirtu privilēģiju, kas vērsta uz papildu atbalsta sniegšanu studējošajiem no daudzbērnu ģimenēm, kuri studē Latvijas augstākās izglītības iestādēs. Uz to, ka sociālā stipendija ir uzskatāma nevis par vispārēju sociālo atbalstu, bet gan par instrumentu, kura primārais mērķis ir veicināt piekļuvi augstākajai izglītībai un kurš ir saistīts ar Latvijas augstākās izglītības sistēmas finansēšanu, norāda arī vairākas pieaicinātās personas – Ministru kabinets, Labklājības ministrija, Rektoru padome un Latvijas Studentu apvienība (*sk. lietas materiālu 2. sēj. 30., 39., 56.–58. lp.*).

Tādējādi, ņemot vērā sociālās stipendijas raksturu, secināms, ka apstrīdētajā normā studējošajiem no daudzbērnu ģimenēm paredzētais valsts

atbalsta pasākums atrodas ārpus Satversmes 109. panta piemērošanas jomas. Tā kā apstrīdētā norma neietilpst Satversmes 109. pantā noteikto pamattiesību tvērumā, tiesvedība lietā šajā daļā ir izbeidzama.

Līdz ar to tiesvedība lietā daļā par apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 109. pantam ir izbeidzama, pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 6. punktu.

13.2. Pieteikuma iesniedzējs lūdz Satversmes tiesu vērtēt apstrīdētās normas atbilstību arī LESD 21. panta 1. punktam, kas paredz Eiropas Savienības pilsoņu tiesības brīvi pārvietoties.

13.2.1. Satversmes tiesai vispirms jāpārbauda, vai izskatāmās lietas kontekstā pārvietošanās brīvība nav saistīta ar Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 29. aprīļa regulas (EK) Nr. 883/2004 “Par sociālās nodrošināšanas sistēmas koordinēšanu” (turpmāk – Regula Nr. 883/2004) piemērošanu un vai apstrīdētajā normā paredzētā sociālā stipendija nav uzskatāma par pabalstu šīs regulas izpratnē (*sk. Eiropas Savienības Tiesas 2014. gada 11. novembra sprieduma lietā C-333/13 “Dano” 61. un 62. punktu*). Regula Nr. 883/2004 koordinē dalībvalstu sociālās aizsardzības sistēmas, lai personas, kas pārvietojas starp Eiropas Savienības dalībvalstīm, nezaudētu savas sociālās tiesības. Saskaņā ar Regulas Nr. 883/2004 7. pantu pabalsti netiek samazināti, mainīti, apturēti, atcelti vai konfiscēti tādēļ, ka pabalsta saņēmējs vai viņa ģimenes locekļi dzīvo dalībvalstī, kas nav tā, kurā atrodas par pabalstu piešķiršanu atbildīgā iestāde.

Eiropas Savienības Tiesa norādījusi, ka atšķirība starp pabalstiem, kuri ietilpst Regulas Nr. 883/2004 piemērošanas jomā, un pabalstiem, kuri no tās izslēgti, ir balstīta galvenokārt uz katra pabalsta būtiskajām pazīmēm, it īpaši tā mērķiem un piešķiršanas nosacījumiem, nevis uz to, vai attiecīgais pabalsts valsts tiesību aktos ir kvalificēts kā sociālā nodrošinājuma pabalsts. Pabalsts tiek uzskatīts par sociālā nodrošinājuma pabalstu, ja tas tiek piešķirts automātiski, pamatojoties uz tiesību aktos noteiktiem kritērijiem, un attiecas uz kādu no riskiem, kuri norādīti Regulas Nr. 883/2004 3. panta 1. punktā (*sk., piemēram, Eiropas Savienības Tiesas 2019. gada 18. decembra sprieduma lietā C-447/18 22. un 23. punktu*). Atbilstoši Regulas Nr. 883/2004 3. panta 1. punkta “j” apakšpunktam šī regula attiecas arī uz ģimenes pabalstu sociālās aizsardzības risku novēršanai.

No Eiropas Savienības Tiesas judikatūras izriet, ka pie Regulas Nr. 883/2004 3. panta 1. punkta “j” apakšpunktā minētajiem ģimenes pabalstiem pieder tādi pabalsti, kuri automātiski tiek piešķirti ģimenēm, kas atbilst objektīviem kritērijiem (piemēram, ģimenes lielumam, ienākumiem un kapitāla līdzekļiem), bez individuālas personisko vajadzību izvērtēšanas un paredzēti ģimenes izdevumu segšanai. Pie pabalstiem, ar kuriem tiek segti ģimenes izdevumi, tiek pieskaitīti arī valsts ieguldījumi ģimenes budžetā, kuru mērķis ir mazināt bērnu uzturēšanas finansiālo slogu (*sk. Eiropas Savienības Tiesas 2016. gada 14. jūnija sprieduma lietā C-308/14 “Komisija/Apvienotā Karaliste” 60. punktu un 2017. gada 21. jūnija sprieduma lietā C-449/16 “Martinez Silva” 22. un 23. punktu*).

Apstrīdētā norma studējošajiem no daudz bērnu ģimenēm paredz tiesības saņemt sociālo stipendiju studijām Latvijas augstākās izglītības iestādēs. Apstrīdētajā normā noteiktā stipendija nav uzskatāma par ģimenes pabalstu Regulas Nr. 883/2004 3. panta 1. punkta “j” apakšpunkta izpratnē, jo nav vērsta uz ģimenes izdevumu segšanu, bet gan paredzēta tam, lai ar finansiālu valsts atbalstu nodrošinātu personu no daudz bērnu ģimenēm iespēju iegūt augstāko izglītību Latvijā. Turklāt sociālā stipendija netiek piešķirta pie attiecīgās sociālās grupas piederošiem studējošajiem automātiski, bet tikai pēc viņu individuāla izvērtējuma, kura ietvaros citstarp tiek pārbaudīti centralizēto eksāmenu rezultāti un tas, cik sekmīgi viņi studē augstākās izglītības iestādē (*sk. Stipendiju noteikumu 46.10. un 46.11. apakšpunktu*). Arī no publiski pieejamās Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras rīcībā esošās informācijas izriet, ka sociālā stipendija neietilpst to ģimenes pabalstu sarakstā, kuri uzskatāmi par ģimenes pabalstiem Regulas Nr. 883/2004 izpratnē (*sk.: Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra. Ģimenes pabalsti Eiropas Savienībā. Pieejams: vsaa.gov.lv*).

13.2.2. Lai gan apstrīdētajā normā paredzētais valsts atbalsts studējošajiem no daudz bērnu ģimenēm neietilpst Regulas Nr. 883/2004 piemērošanas jomā, tomēr ir jāpārbauda, vai neiespējamība saņemt sociālo stipendiju tādā gadījumā, ja izdarīta izvēle par labu studijām ārvalstīs, nerada LESD 21. panta 1. punktā ietvertās Eiropas Savienības pilsoņu pārvietošanās brīvības ierobežojumu.

Pieteikuma iesniedzējs, atsaucoties uz Eiropas Savienības Tiesas spriedumu apvienotajās lietās C-11/06 un C-12/06 "*Morgan un Bucher*", norāda, ka apstrīdētā norma neatbilst LESD 21. panta 1. punktam, jo ierobežo pārvietošanās brīvību tām Latvijas izcelsmes personām, kuras vēlētos studēt citā Eiropas Savienības dalībvalstī. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka ar apstrīdēto normu studējošais tiek netieši motivēts neizvēlēties studijas ārpus Latvijas. Savukārt Saeima, atsaucoties uz to pašu Eiropas Savienības Tiesas spriedumu, norāda, ka apstrīdētajā normā ietvertais kritērijs – studijas Latvijā – liecina par mērķi nefinansēt ārvalstīs studējošos un līdz ar to izslēdz Eiropas Savienības tiesību piemērošanu izskatāmajā lietā.

Eiropas Savienības Tiesa LESD 21. panta 1. punktu ir piemērojusi lietās par dalībvalsts finansiālo atbalstu studējošajiem ārvalstīs (*sk., piemēram, Eiropas Savienības Tiesas 2007. gada 23. oktobra spriedumu apvienotajās lietās C-11/06 un C-12/06 "Morgan un Bucher"; 2013. gada 18. jūlija spriedumu apvienotajās lietās C-523/11 un C-585/11 "Prinz un Seeberger"; 2013. gada 24. oktobra spriedumu lietā C-220/12 "Thiele Meneses"*). Eiropas Savienības Tiesa spriedumā apvienotajās lietās C-11/06 un C-12/06 "*Morgan un Bucher*", kā arī vēlāk izskatītajās lietās par valsts atbalstu augstākās izglītības ieguvei, kurās skarti ar pārvietošanās brīvību saistīti jautājumi, ir norādījusi, ka no Eiropas Savienības tiesībām neizriet dalībvalstu pienākums paredzēt atbalstu izglītībai, kas aptvertu studiju programmu apguvi citās dalībvalstīs, tomēr tad, ja dalībvalsts ir paredzējusi tādu atbalstu izglītībai, kuru var saņemt arī citā dalībvalstī studējošie, dalībvalstij ir jānodrošina tas, lai šā atbalsta piešķiršanas noteikumi neradītu nepamatotus ierobežojumus personas tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties citu dalībvalstu teritorijā (*sk. Eiropas Savienības Tiesas 2007. gada 23. oktobra sprieduma apvienotajās lietās C-11/06 un C-12/06 "Morgan un Bucher" 28. punktu; 2013. gada 18. jūlija sprieduma apvienotajās lietās C-523/11 un C-585/11 "Prinz un Seeberger" 30. punktu; 2013. gada 24. oktobra sprieduma lietā C-220/12 "Thiele Meneses" 25. punktu*).

Ar apstrīdēto normu likumdevējs ir izveidojis sociālo stipendiju, kuras mērķis ir veicināt personu no daudz bērnu ģimenēm piekļuvi augstākajai izglītībai Latvijā. Tādējādi sociālā stipendija ir likumdevēja izveidots augstākās izglītības ieguves atbalsta pasākums, kuru studējošie no daudz bērnu ģimenēm var saņemt

valsts iekšienē. Turklāt jāņem vērā, ka attiecībā uz atbalstu studijām ārvalstīs Augstskolu likuma 82. pantā Ministru kabinets ir pilnvarots izdot noteikumus, kas paredzētu iespēju saņemt stipendiju studijām ārvalstīs. Līdz šim Ministru kabinets šādus noteikumus nav izdevis un stipendiju studijām ārvalstīs nav paredzējis. Tādējādi, ievērojot līdzšinējo Eiropas Savienības Tiesas judikatūru lietās par dalībvalstu nodrošinātu finansiālu atbalstu studijām, secināms, ka LESD 21. panta 1. punkts izskatāmajā lietā nav piemērojams, jo likumdevējs nav paredzējis sistēmu, kas ietvertu atbalstu studijām ārvalstīs. Tāpēc tiesvedība lietā arī šajā daļā ir izbeidzama.

Līdz ar to tiesvedība lietā daļā par apstrīdētās normas atbilstību LESD 21. panta 1. punktam ir izbeidzama, pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 6. punktu.

14. Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91. pantam, jo paredz nepamatoti atšķirīgu attieksmi pret vienādos un salīdzināmos apstākļos esošām personu grupām.

Satversmes 91. panta pirmais teikums nosaka: “Visi cilvēki ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā.”

Atbilstoši Satversmes 91. panta pirmajā teikumā ietvertajam tiesiskās vienlīdzības principam likumdevējs nav tiesīgs pieņemt tādu tiesisko regulējumu, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, vai vienādu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos (*sk. Satversmes tiesas 2024. gada 20. novembra sprieduma lietā Nr. 2023-43-03 10. punktu*).

15. Lai izvērtētu, vai apstrīdētā norma atbilst tiesiskās vienlīdzības principam, jānoskaidro, vai un kuras personas (personu grupas) atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos vai atšķirīgos apstākļos (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2024. gada 20. novembra sprieduma lietā Nr. 2023-43-03 11. punktu*).

15.1. Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka sociālās stipendijas mērķis ir sniegt sociālo atbalstu studijām augstākās izglītības iestādēs konkrētai sabiedrības grupai, lai novērstu tādu situāciju, ka studējošais izvēlas studiju programmu atkarībā no savām finansiālajām iespējām. Pieteikuma iesniedzējs

uzskata, ka pēc noteiktiem kritērijiem vienādos un salīdzināmos apstākļos atrodas studējošie no daudz bērnu ģimenēm, kuri izvēlējušies studēt Latvijā, un studējošie no daudz bērnu ģimenēm, kuri izvēlējušies studēt ārpus Latvijas. Abas šīs personu grupas vieno vajadzība pēc finansiāla atbalsta studijām.

Savukārt Saeima norāda, ka minētās personu grupas atrodas atšķirīgos apstākļos, jo ārvalstīs studējošie atrodas citādā ekonomiskajā situācijā nekā Latvijā studējošie, tāpēc ka dzīves dārdzība, minimālās algas apmērs, nodokļu slogs, valsts sniegtais sociālais nodrošinājums un specifiski, tieši ar studijām un dzīvi konkrētajā valstī saistītie papildu izdevumi var būtiski atšķirties no attiecīgajiem apstākļiem Latvijā. Pēc Saeimas ieskata, personas izvēle studēt ārvalstīs ir pašas personas sevišķa vēlme, kas prasa specifisku papildu resursu ieguldījumu, kādu neprasa studijas Latvijā. Sociālā stipendija ir īpaši pielāgota Latvijas ekonomiskajai situācijai, un tās mērķis nav atvieglot personas piekļuvi dažādām to interesējošām studiju programmām, kas tiek īstenotas ārvalstīs.

Saskaņā ar Stipendiju noteikumu 49. punktu sociālās stipendijas apmērs šobrīd ir 180 *euro* mēnesī un tā tiek izmaksāta 10 mēnešus studiju gada laikā. Sociālās stipendijas apmērs ir saistīts ar studiju vietas bāzes izmaksām Latvijā kā valsts konkrēti noteiktu minimālo summu, kas nepieciešama vienas studiju vietas nodrošināšanai, un šis apmērs pakāpeniski pieaug (*sk. Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas 2021. gada 8. jūnija sēdes audioierakstu. Pieejams: saeima.lv*). Tādējādi valsts ir paredzējusi studējošo no daudz bērnu ģimenēm piekļuvi augstākajai izglītībai Latvijā veicinošu atbalstu un savas rīcības brīvības ietvaros noteikusi minimālo atbalsta summu. Tomēr jāņem vērā, ka sociālās stipendijas apmērs nav noteikts ar tādu mērķi, lai studējošajam segtu visas ar augstākās izglītības ieguvī saistītās izmaksas. Sociālā stipendija nav piesaistīta konkrētam mērķim, proti, studiju izmaksu segšanai, un studējošais pats var izvēlēties, vai viņš sociālo stipendiju izmantos studiju maksas vai citu izdevumu segšanai. Sociālā stipendija 180 *euro* nevar segt visas ar augstākās izglītības ieguvī saistītās izmaksas ne Latvijā, ne arī ārpus tās. Sociālā stipendija uzskatāma par papildu atbalsta maksājumu, kas palīdz segt ar augstākās izglītības ieguvī saistītās izmaksas.

15.2. Lai noteiktu, vai un kuras personu grupas atrodas pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, nepieciešams atrast galveno šīs grupas

vienojošo pazīmi. Salīdzināšanai jāizvēlas tāda situācija, kurai ir viena vai vairākas kopīgas pazīmes ar pārbaudāmo situāciju. Kopīgajai pazīmei jāapvieno abas situācijas zem viena virsjēdziena. Turklāt jāvērtē arī tas, vai nepastāv kādi būtiski apsvērumi, kas norāda, ka attiecīgās personu grupas neatrodas savstarpēji salīdzināmos apstākļos (*sk. Satversmes tiesas 2025. gada 24. oktobra sprieduma lietā Nr. 2024-16-01 25. punktu*).

Kā jau tika secināts iepriekš, likumdevējs savas rīcības brīvības ietvaros apstrīdētajā normā ir paredzējis sociālā atbalsta pasākumu sociālās stipendijas formā, lai sekmētu sociāli mazāk aizsargāto grupu, tai skaitā studējošo no daudz bērnu ģimenēm, piekļuvi augstākajai izglītībai Latvijā (*sk. šā sprieduma 13.1.2. un 13.1.3. punktu*). Studējošos no daudz bērnu ģimenēm, kuri izvēlējušies studēt Latvijā, un studējošos no daudz bērnu ģimenēm, kuri izvēlējušies studēt ārpus Latvijas, vieno kopīgas pazīmes, proti, abas šīs grupas vieno piederība pie daudz bērnu ģimenes, vēlme studēt, kā arī atbilstība citiem Stipendiju noteikumu 46. punktā ietvertajiem sociālās stipendijas saņemšanas kritērijiem. Par šo abu grupu atšķirīgo pazīmi uzskatāma studējošo no daudz bērnu ģimenēm subjektīvā vēlme studēt augstākās izglītības iestādē Latvijā vai ārpus tās, tomēr šī pazīme nav uzskatāma par tik būtisku, lai šīs salīdzināmās grupas nostādītu atšķirīgos apstākļos.

Tātad abas studējošo grupas atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos.

16. Satversmes tiesai jānoskaidro, vai apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi pret vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos esošām personām, proti, studējošajiem no daudz bērnu ģimenēm, kuri izvēlas studēt augstākās izglītības iestādē Latvijā, un studējošajiem no daudz bērnu ģimenēm, kuri izvēlas studēt augstākās izglītības iestādē ārpus Latvijas (*sal. sk. Satversmes tiesas 2024. gada 20. novembra sprieduma lietā Nr. 2023-43-03 12. punktu*).

Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka apstrīdētā norma paredz nepamatoti atšķirīgu attieksmi pret studējošajiem no daudz bērnu ģimenēm, kuri izvēlas studēt ārpus Latvijas, jo šādā gadījumā tā liedz studējošajam tiesības saņemt sociālo stipendiju. Savukārt Saeima norāda, ka apstrīdētā norma paredz atšķirīgu

attieksmi pret atšķirīgos apstākļos esošām personām un tādējādi Satversmes 91. panta pirmajā teikumā ietvertais tiesiskās vienlīdzības princips nav pārkāpts.

Apstrīdētajā normā paredzētas tiesības studējošajam līdz 25 gadu vecumam saņemt sociālo stipendiju, ja viņš izvēlēties studēt Latvijas augstākās izglītības iestādē un atbilst Ministru kabineta noteiktajām prasībām. Arī Stipendiju noteikumos, kuros detalizēti kritēriji attiecībā uz studējošo tiesībām saņemt sociālo stipendiju, konkrēti šo noteikumu 46.8. apakšpunktā, viens no sociālās stipendijas saņemšanas kritērijiem nosaka – studijas Latvijā valsts vai citu juridisko un fizisko personu dibinātā augstākās izglītības iestādē. Apstrīdētā norma neparedz iespēju saņemt sociālo stipendiju studējošajam no daudz bērnu ģimenes, kurš izvēlēties studijas augstākās izglītības iestādē ārpus Latvijas. Līdz ar to apstrīdētajā normā ietvertā attieksme pret studējošajiem, kuri studē augstākās izglītības iestādē ārpus Latvijas, ir atšķirīga.

Tādējādi apstrīdētā norma rada atšķirīgu attieksmi pret vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos esošām personu grupām.

17. Secinot, ka apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi pret vienādos apstākļos esošām personu grupām, Satversmes tiesai jāizvērtē, vai šāda attieksme ir noteikta ar pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu, tostarp ievērojot labas likumdošanas principu (*sal. sk. Satversmes tiesas 2025. gada 24. oktobra sprieduma lietā Nr. 2024-16-01 27. punktu*).

Grozījumus, ar kuriem apstrīdētā norma ietverta Augstskolu likumā, Saeima pieņēma 2021. gada 16. jūnijā, tie izsludināti 2021. gada 19. jūnijā oficiālajā izdevumā “Latvijas Vēstnesis” Nr. 118 un stājās spēkā 2021. gada 20. jūnijā.

Lietas dalībnieki nav izteikuši iebildumus un arī Satversmes tiesai nerodas šaubas par to, ka apstrīdētā norma ir pieņemta un izsludināta Satversmē un Saeimas kārtības rullī noteiktajā kārtībā, kā arī ir pieejama atbilstoši normatīvo aktu prasībām. Apstrīdētā norma ir pietiekami skaidri formulēta, lai persona varētu izprast no tās izrietošo tiesību un pienākumu saturu un paredzēt tās piemērošanas sekas.

Pieteikuma iesniedzējs norādījis, ka šauboties par to, vai apstrīdētās normas izstrādes laikā likumdevējs ir atbilstoši labas likumdošanas principa prasībām ievērojis un izvērtējis potenciālos pamattiesību aizskāruma riskus.

Tomēr minētie apsvērumi attiecas uz apstrīdētajā normā ietvertās atšķirīgās attieksmes samērīguma vērtēšanu pēc būtības.

Līdz ar to apstrīdētajā normā paredzētā atšķirīgā attieksme pret vienādos apstākļos esošām personu grupām ir noteikta ar pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu.

18. Vērtējot apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, Satversmes tiesai jāpārbauda arī tas, vai ar apstrīdēto normu noteiktajai atšķirīgajai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir leģitīms mērķis un ir ievērots samērīguma princips (*sk. Satversmes tiesas 2025. gada 24. oktobra sprieduma lietā Nr. 2024-16-01 28. punktu*).

Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka ar apstrīdēto normu noteiktajai atšķirīgajai attieksmei pret personu grupām nav leģitīma mērķa. Ja būtu konstatējams atšķirīgās attieksmes leģitīmais mērķis, tad, pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, tas varētu būt nodokļu maksātāju interešu aizsardzība, motivācija izvēlēties studijas Latvijā, kā arī nesamērīga administratīvā sloga neuzlikšana valsts pārvaldei.

Pēc Saeimas ieskata, atšķirīgās attieksmes leģitīmais mērķis ir sabiedrības labklājības aizsardzība. Saeima norāda, ka apstrīdētās normas un tajā ietvertās atšķirīgās attieksmes leģitīmais mērķis skatāms kopsakarā ar sociālās stipendijas kā sociālā atbalsta pasākuma būtību. Apstrīdētajā normā noteiktais kritērijs – studijas Latvijā – ir vērsts uz vairāku mērķu sasniegšanu, proti, tas veicina personu izvēli studēt tieši Latvijas augstākās izglītības iestādēs, mazina “smadzeņu aizplūdes” riskus, kas apdraud valsts ilgtspējīgu attīstību, kā arī sekmē augstāko izglītību ieguvušo personu iesaisti Latvijas darba tirgū un zinātniski pētnieciskajā darbībā, tādējādi veicinot ilgtspējīgu valsts sociālekonomisko attīstību.

18.1. No likumdošanas procesa materiāliem izriet, ka Ministru kabinets, uzdodot Izglītības un zinātnes ministrijai sagatavot un iesniegt informatīvo ziņojumu ar izstrādātiem normatīvo aktu projektiem par valsts atbalstu studijām Latvijas augstskolās jauniešiem no daudz bērnu ģimenēm, jau sākotnēji nolēmis, ka valsts atbalsts studējošajiem no daudz bērnu ģimenēm piešķirams tieši studijām Latvijas augstākajās izglītības iestādēs (*sk. šā sprieduma 13.1.2. punktu*).

Saeimas komisijās notikušajās diskusijās par apstrīdētajā normā paredzētās sociālās stipendijas ieviešanu piedalījās Izglītības un zinātnes ministrijas, Labklājības ministrijas, Finanšu ministrijas, Tieslietu ministrijas, Latvijas Studentu apvienības, Rektoru padomes un Privāto augstskolu asociācijas, Latvijas Koledžu asociācijas pārstāvji, kā arī Ministru prezidenta padomnieks demogrāfijas jautājumos. Diskusijās netika izteikti iebildumi pret to, ka apstrīdētā norma neparedz tiesības sociālo stipendiju saņemt jauniešiem no daudzbērnu ģimenēm, kuri studē ārpus Latvijas (*sk. Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas 2021. gada 8. un 15. jūnija, kā arī Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas Augstākās izglītības, zinātnes un inovāciju apakškomisijas 2021. gada 25. maija sēžu audioierakstus. Pieejami: saeima.lv*). No apstrīdētās normas izstrādes materiāliem secināms, ka likumdevējs ir apzināti izvēlējis sociālo stipendiju piešķirt personām no daudzbērnu ģimenēm, lai veicinātu šīs sociālās grupas piekļuvi augstākajai izglītībai Latvijā.

18.2. Satversmes tiesa norādījusi, ka augstākajai izglītībai un zinātnei ir ne tikai būtiska nozīme personības attīstībā, veidošanā un personiskās labklājības nodrošināšanā, bet tā ir arī neatņemams valsts un visas sabiedrības sekmīgas attīstības priekšnoteikums. Izglītības nozīme valsts un sabiedrības sociālajā attīstībā ir neatsverama, un izglītība ir atzīta par labāko ieguldījumu, kādu vien valsts var veikt. Augstākā izglītība un zinātne ir būtiska indivīda un visas sabiedrības kultūras, ekonomikas un vides ilgtspējīgas attīstības sastāvdaļa. Valsts labklājības līmenis ir cieši saistīts ar tās ieguldījumiem izglītībā un zinātnē. Pienācīgs izglītības un zinātnes līmenis ir neatņemams katras valsts sekmīgas attīstības priekšnoteikums (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 7. jūnija sprieduma lietā Nr. 2018-15-01 14.1. punktu*).

Apstrīdētajā normā atšķirīgā attieksme noteikta, lai nodrošinātu konkrētas sociālās grupas, proti, studējošo no daudzbērnu ģimenēm, piekļuvi Latvijas augstākās izglītības iestādēm, tādējādi finansu resursus koncentrējot uz nacionālās augstākās izglītības sistēmas attīstību un sociālekonomisko interešu aizsardzību. Tas apstāklis, ka jaunieši un izglītoti darbinieki dodas uz citām Eiropas Savienības valstīm darba vai studiju nolūkos, var samazināt valsts ekonomikas izaugsmes iespējas, novest pie darbinieku trūkuma valstij svarīgās nozarēs, kā arī atstāt negatīvu ietekmi uz valsts demogrāfiju (*sk.: Bruzelius C.,*

Kramer D. Free Movement and the Challenge of Emigration: How Does EU Law Structure Redistribution through People? Journal of European Public Policy, 2026). Studējošie, kuri augstāko izglītību iegūst ārvalstīs, pēc tās pabeigšanas var nolemt, ka paliks uz pastāvīgu dzīvi valstī, kurā ieguvuši augstāko izglītību, un savu nodarbošanos nesaistīt ar Latviju. Ar apstrīdētajā normā ietvertu kritēriju par studijām Latvijā likumdevējs centies novērst to, ka personas ar augstāko izglītību, tostarp augsti kvalificēti speciālisti, pārceļas uz ārvalstīm, jo šī aizplūde var negatīvi ietekmēt valsts sociālekonomisko attīstību un ilgtspēju. Personu ar augstāko izglītību iesaiste Latvijas darba tirgū ir vērsta uz valsts tautsaimniecības attīstību. Savukārt Latvijas augstākās izglītības iestādēs studējošo skaita pieaugums var pozitīvi ietekmēt šo iestāžu iespējas piesaistīt finanšu resursus, modernizēties un paplašināt savu infrastruktūru, vienlaikus sekmējot visas Latvijas augstākās izglītības sistēmas attīstību. Minētie apsvērumi ir cieši saistīti ar visas sabiedrības labklājības interesēm.

Tādējādi ar apstrīdēto normu radītās atšķirīgās attieksmes leģitīmais mērķis ir sabiedrības labklājības aizsardzība.

19. Likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti atšķirīgās attieksmes leģitīmā mērķa sasniegšanai, ja ar konkrēto regulējumu šis mērķis tiek sasniegts (*sk. Satversmes tiesas 2023. gada 30. novembra sprieduma lietā Nr. 2022-36-01 20. punktu*).

Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka likumdevēja izraudzītie līdzekļi nav piemēroti atšķirīgās attieksmes leģitīmā mērķa sasniegšanai, savukārt Saeima norāda, ka tie uzskatāmi par piemērotiem atšķirīgās attieksmes leģitīmā mērķa – sabiedrības labklājība – sasniegšanai, jo veicina studējošo no daudz bērnu ģimenēm izvēli studēt tieši Latvijas augstākās izglītības iestādēs.

No Centrālās statistikas pārvaldes datiem izriet, ka laika periodā no 2014./2015. akadēmiskā gada līdz 2020./2021. akadēmiskajam gadam Latvijas augstākās izglītības iestādēs studējošo skaits ir pakāpeniski samazinājies. Proti, 2014./2015. akadēmiskajā gadā augstāko izglītību Latvijā apguva 85,9 tūkstoši, bet 2020./2021. akadēmiskajā gadā – 78,5 tūkstoši studējošo (*sk.: Oficiālās statistikas portāls. Uzņemto, studējošo un grādu vai kvalifikāciju ieguvušo studentu skaits. Pieejams: stat.gov.lv*). Tādējādi laikā, kad apstrīdētā norma tika pieņemta, bija novērojama tendence, ka studējošo skaits Latvijā samazinās.

Turklāt no 2015. gada pētījuma par Latvijas emigrantu kopienām izriet, ka 2015. gadā 57 procenti ārvalstīs aptaujāto Latvijas izcelsmes studentu neplānoja atgriezties uz pastāvīgu dzīvi Latvijā līdz 2019. gadam (*sk.: Kaša R. Latvijas studentu augstākās izglītības studiju finansēšana ārzemēs. Grām.: Mieriņa I. (zin. red.) Latvijas emigrantu kopienas: cerību diaspora. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2015, 99. lpp.*).

Apstrīdētā norma paredz studējošajiem no daudzbērnu ģimenēm tiesības saņemt sociālo stipendiju tikai tādā gadījumā, ja tie izvēlas studijas Latvijas augstākās izglītības iestādēs. Šāds nosacījums finansējuma saņemšanai sociālās stipendijas formā mudina studējošos no daudzbērnu ģimenēm izvēlēties studijas tieši Latvijas augstākās izglītības iestādēs, ir vērsts uz studējošo piesaisti Latvijai un tādējādi sekmē valsts tautsaimniecības un augstākās izglītības sistēmas attīstību. Turklāt no Izglītības un zinātnes ministrijas sniegtās informācijas izriet, ka sociālās stipendijas saņemšanas ziņā ir vienmērīgi aptverti visi Latvijas reģioni un studējošie, kuri saņem sociālo stipendiju, ir vairāk nekā citi studējošie motivēti gan turpināt iesāktās studijas, gan iztikt bez akadēmiskajiem parādiem (*sk. lietas materiālu 2. sēj. 27. un 28. lp.*).

Līdz ar to likumdevēja izraudzītais līdzeklis ir piemērots atšķirīgās attieksmes leģitīmā mērķa sasniegšanai.

20. Vērtējot to, vai likumdevēja rīcība, ar apstrīdēto normu paredzot atšķirīgu attieksmi pret vienādos apstākļos esošām personu grupām, bija nepieciešama, ir jānoskaidro, vai leģitīmo mērķi likumdevējs varēja sasniegt ar līdzekļiem, kas būtu saudzējošāki pret indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm. Satversmes tiesa vairākkārt uzsvērusi, ka saudzējošāks līdzeklis ir nevis jebkurš cits, bet tikai tāds līdzeklis, ar kuru leģitīmo mērķi iespējams sasniegt vismaz tādā pašā kvalitātē (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2023. gada 30. novembra sprieduma lietā Nr. 2022-36-01 21. punktu*).

20.1. Pieteikuma iesniedzējs kā iespējamu alternatīvu norāda valsts iespēju veidot sadarbību ar Latvijas augstskolām nolūkā ieviest arī citus studentu piesaistes instrumentus, lai studējošie izvēlētos studijas Latvijas augstākās izglītības iestādēs, un kā piemēru min gan valsts, gan privātpersonu dibināto augstskolu stipendijas, mecenātu un citu valstu stipendijas.

Satversmes 112. pantā kopsakarā ar 113. pantu ir ietverta augstskolu autonomija. Augstskolu autonomija ir gan valsts, gan privāto augstskolu brīvība pieņemt lēmumus par to akadēmisko darbu, standartiem un citiem saistītajiem jautājumiem. Tās mērķis ir aizsargāt augstāko izglītību no politiskas un ekonomiskas iejaukšanās un nodrošināt akadēmiskās kopienas pašpārvaldi. Augstskolas savas autonomijas ietvaros, ciktāl tas saskan ar vispārējiem tiesību principiem un Satversmi, var pieņemt no ārējā spiediena brīvus lēmumus savas akadēmiskās brīvības nodrošināšanai. Augstskolu autonomija ietver augstākās izglītības iestādes tiesības veidot savu institucionālo stratēģiju, nosakot savus mērķus un misiju, kā arī to sasniegšanas un īstenošanas veidus (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 11. jūnija sprieduma lietā Nr. 2019-12-01 25.2. punktu un 2023. gada 28. jūnija sprieduma lietā Nr. 2021-45-01 16.1. punktu*).

Līdz ar to Pieteikuma iesniedzēja piedāvātā alternatīva, proti, valsts iespēja sadarboties ar Latvijas augstskolām nolūkā ieviest arī citus studentu piesaistes instrumentus, būtu pretrunā ar augstskolu autonomiju, kuras mērķis ir aizsargāt augstskolas no politiskas un ekonomiskas iejaukšanās. Sadarbības veidošana, stipendiju nodrošināšana un citi studentu piesaistes instrumenti ir pašu augstāko izglītības iestāžu rīcības brīvībā un lietderības apsvērumos balstīta izvēle.

Tādējādi Pieteikuma iesniedzēja norādītais līdzeklis, proti, valsts sadarbība ar Latvijas augstskolām nolūkā ieviest arī citus studentu piesaistes instrumentus, nav uzskatāms par saudzējošāku alternatīvu līdzekli atšķirīgās attieksmes leģitīmā mērķa sasniegšanai.

20.2. Pieteikuma iesniedzējs kā alternatīvu risinājumu piedāvājis ārvalstīs studējošo individuālu izvērtēšanu, diferencējot pieeju un aicinot studējošos līdzdarboties un apliecināt savu atbilstību sociālās stipendijas saņemšanas kritērijiem. Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka pārliecināties par to, vai sociālās stipendijas saņemšanas kritērijiem atbilst arī personas, kuras vēlas studēt ārvalstīs, būtu iespējams, izmantojot jau pastāvošo Sabiedrības integrācijas fonda veidoto “Latvijas Goda ģimenes” apliecības programmu, kurai var pieteikties arī ārvalstīs studējošie no Latvijas.

Satversmes tiesa secina, ka likumdevējs apstrīdētās normas pieņemšanas procesā ir vērtējis jautājumus, kas saistīti ar sociālās stipendijas administrēšanas

efektivitāti, un tai skaitā arī iespējamu Sabiedrības integrācijas fonda veidotās “Latvijas Goda ģimenes” sistēmas atbalstu sociālās stipendijas administrēšanas procesā (*sk. Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas 2021. gada 8. un 15. jūnija, kā arī Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas Augstākās izglītības, zinātnes un inovāciju apakškomisijas 2021. gada 25. maija sēžu audioierakstus. Pieejami: saeima.lv*). Tomēr tādas izmaiņas pašreizējā sociālās stipendijas administrēšanas kārtībā, kuras būtu saistītas ar ārvalstīs studējošo individuālu izvērtēšanu, neļautu sasniegt apstrīdētajā normā ietvertās atšķirīgās attieksmes leģitīmo mērķi – piesaistīt studējošos no daudz bērnu ģimenēm tieši Latvijas augstākās izglītības iestādēm, lai veicinātu valsts tautsaimniecības un augstākās izglītības sistēmas attīstību.

Tādējādi Pieteikuma iesniedzēja norādītais līdzeklis, kas paredzētu veikt individuālu izvērtējumu attiecībā uz ārvalstīs studējošiem no daudz bērnu ģimenēm, nav uzskatāms par saudzējošāku alternatīvu līdzekli atšķirīgās attieksmes leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Līdz ar to nepastāv citi – saudzējošāki – līdzekļi atšķirīgās attieksmes leģitīmā mērķa sasniegšanai.

21. Noskaidrojot, vai atšķirīgā attieksme ir samērīga jeb atbilstoša, Satversmes tiesa pārbauda, vai labums, ko no šādas attieksmes gūst sabiedrība, ir lielāks par personas tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto kaitējumu (*sk. Satversmes tiesas 2018. gada 18. oktobra sprieduma lietā Nr. 2017-35-03 17. punktu*).

Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka labums, ko sabiedrība gūst no atšķirīgas attieksmes pret studējošajiem no daudz bērnu ģimenēm, kuri vēlas studēt ārpus Latvijas, nav ilgtspējīgs un taisnīgs. Tas neesot lielāks par zaudējumu, ko ciešot šie studējošie un viņu ģimenes.

Savukārt Saeima norāda, ka sociālā stipendija atbalsta personas centienus iegūt augstāko izglītību un veicina Latvijas augstākās izglītības sistēmas un nacionālās zinātniskās un pētnieciskās darbības attīstību. Sociālā stipendija stimulē personu iesaisti Latvijas darba tirgū un tautsaimniecības attīstību. Turklāt apstrīdētā norma neierobežo studējošo tiesības izvēlēties studijas ārpus Latvijas. Tādējādi labums, ko no apstrīdētajā normā ietvertās atšķirīgās attieksmes gūst

sabiedrība, ir lielāks par personas tiesībām un likumiskajām interesēm radīto kaitējumu.

Satversmes tiesa norādījusi, ka ikvienas mūsdienu sabiedrības attīstības priekšnoteikums ir tāda izglītības sistēma, kurā ietverta augstākās izglītības pakāpe. Tieši šajā pakāpē, ņemot vērā zinātniskās jaunrades nozīmi augstākās izglītības nodrošināšanā, tiek radītas jaunas idejas un nodotas uzkrātās zinātniskās atziņas, kas veicina sabiedrības labklājību un ilgtspējīgu attīstību. Augstskolas uzskatāmas ne tikai par izglītības iestādēm, kas sagatavo darbam dažādu jomu speciālistus, bet arī par akadēmiskās izglītības un zinātnes centriem (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 11. jūnija sprieduma lietā Nr. 2019-12-01 25.1. un 25.2. punktu*).

Nav šaubu, ka ārvalstīs studējošie līdz ar augstāko izglītību var iegūt arī būtiskas profesionālās un akadēmiskās iemaņas. Tomēr jāņem vērā, ka iespēja saņemt sociālo stipendiju studijām ārvalstīs palielinātu augstāko izglītību ieguvušu personu, tostarp kvalificētu speciālistu, aizplūdes risku, ko likumdevējs ar apstrīdētās normas palīdzību ir centies novērst. Laikā, kad apstrīdētā norma tika pieņemta, Latvijā bija konstatējama studējošo skaita mazināšanās, kā arī tāda tendence, ka ārvalstīs studējušie pēc studiju beigšanas vairs neatgriežas. Jauniešu un izglītotu darbinieku pārcelšanās uz citām Eiropas Savienības dalībvalstīm samazina valsts ekonomikas izaugsmes iespējas, kā arī var novest pie darbinieku trūkuma valstij svarīgās nozarēs (*sk. šā sprieduma 18.2. un 19. punktu*).

Kā jau tika secināts, sociālā stipendija ir uzskatāma par likumdevēja rīcības brīvības ietvaros piešķirtu privilēģiju, kas vērsta uz papildu atbalsta sniegšanu studējošajiem no daudz bērnu ģimenēm, kuri augstāko izglītību iegūst tieši Latvijā (*sk. šā sprieduma 13.1.3. punktu*). Latvijā ir reģistrētas un akreditētas 45 augstākās izglītības iestādes (*sk. Valsts izglītības informācijas sistēmas datus par augstākās izglītības iestādēm Latvijā. Pieejami: viis.gov.lv*). Uz apstrīdētās normas pamata izdoto Stipendiju noteikumu 48.8. apakšpunkts paredz, ka studējošais no daudz bērnu ģimenes sociālo stipendiju var saņemt neatkarīgi no izraudzītās augstākās izglītības iestādes un tās dibinātāja. Tādējādi likumdevējs ar apstrīdēto normu ir veicinājis personām no daudz bērnu ģimenēm piekļuvi augstākajai izglītībai, turklāt resursus koncentrējis uz tādu sociālekonomisku mērķu sasniegšanu, kuri sekmē visas Latvijas sabiedrības labklājību. Proti,

sociālā stipendija ne tikai atvieglo iespēju studējošajiem no daudz bērnu ģimenēm iegūt augstāko izglītību Latvijā, bet ir vērsta arī uz to, lai veicinātu personu ar augstāko izglītību, tai skaitā kvalificētu speciālistu, iesaisti Latvijas darba tirgū, līdz ar to pozitīvi ietekmējot arī tautsaimniecības attīstību. Lai gan ar sociālās stipendijas palīdzību nav iespējams novērst demogrāfiskās lejupslīdes rezultātā radušos darbaspēka un speciālistu ar augstāko izglītību trūkumu, tomēr tā atbilst ieteikumiem palielināt Latvijas augstskolās studējošo un absolventu skaitu (*sk.: Universitāšu ieguldījums Latvijas tautsaimniecībā. Rīga: Latvijas Universitāšu asociācija, 2012, 8. lpp.*). Paplašinot izglītības pieejamību, tiek sekmēta izglītības sistēmas attīstība, proti, studējošo skaita pieaugums var pozitīvi ietekmēt augstskolu iespējas piesaistīt resursus, attīstīt savu infrastruktūru un modernizēt studiju programmas.

Turklāt jāņem vērā, ka studējošajiem no daudz bērnu ģimenēm, kuri vēlas studēt ārvalstīs, pastāv arī citas iespējas saņemt finansiālu atbalstu studijām. Proti, studējošajiem ir iespēja vispārējā kārtībā pieteikties uz stipendijām, kuras piedāvā gan ārvalstu augstākās izglītības iestādes un mecenāti, gan starptautiskās un nevalstiskās organizācijas, gan arī ārvalstu valdības. Latvija ir noslēgusi vairāk nekā 60 starpvaldību un starpresoru līgumus par sadarbību izglītībā un zinātnē, un 24 no tiem paredz savstarpēju stipendiju piešķiršanu. Proti, Latvijas studenti var izmantot ārvalstu stipendijas, lai studētu, pētītu, lasītu lekcijas vai piedalītos valodas un kultūras vasarasursos šajās valstīs (*sk.: Valsts izglītības un attīstības aģentūra. Ārvalstu valdību stipendijas Latvijas studentiem un augstākās izglītības un zinātnisko institūciju akadēmiskajam un zinātniskajam personālam. Pieejams: viaa.gov.lv*).

Tāpat apstrīdētā norma neierobežo studējošo no daudz bērnu ģimenēm iespējas, studējot Latvijas augstākajās izglītības iestādēs, piedalīties Eiropas Savienības izglītības, apmācības, jaunatnes un sporta programmas “Erasmus+” ietvaros īstenotajās akadēmiskās mobilitātes aktivitātēs citās Eiropas Savienības dalībvalstīs. Šīs programmas ietvaros studējošie var studiju laikā saņemt finansiālu atbalstu studijām ārvalstīs tādas stipendijas formā, kura paredzēta ar akadēmisko mobilitāti saistīto izdevumu segšanai (*sk. Mobilitātes projektu veidi un nosacījumi pieaugušo izglītībā. Pieejams: erasmusplus.lv*). Turklāt šajā studiju mobilitātes laikā studējošajiem no daudz bērnu ģimenēm joprojām tiek saglabāta

iespēja saņemt arī apstrīdētajā normā paredzēto sociālo stipendiju (*sk. Stipendiju noteikumu 49. punktu*).

Tādējādi labums, ko no atšķirīgās attieksmes gūst sabiedrība, ir lielāks par kaitējumu, ko studējošajiem no daudzbērnu ģimenēm rada liegums saņemt sociālo stipendiju studijām ārvalstīs.

Tātad, nosakot atšķirīgo attieksmi, ir ievērots samērīguma princips un apstrīdētā norma, ciktāl tā attiecas uz studējošajiem no daudzbērnu ģimenēm, atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 6. punktu un 30.–32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

1. Izbeigt tiesvedību lietā daļā par Augstskolu likuma 52. panta 3.¹ daļas pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 109. pantam un Līguma par Eiropas Savienības darbību 21. panta 1. punktam.

2. Atzīt Augstskolu likuma 52. panta 3.¹ daļas pirmo teikumu, ciktāl tas attiecas uz studējošajiem no daudzbērnu ģimenēm, par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētāja

Irēna Kucina